

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/121177>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-22 and may be subject to change.

Augustus en de macht van tradities¹

OLIVIER HEKSTER

Om twee uur 's ochtends op de laatste zondag van oktober lopen jaarlijks studenten van Merton College, Oxford, vaak gearmd, in academische dracht een uur lang achteruit rond Fellows' Quad, en drinken daarbij grote hoeveelheden port. Deze zogenoemde 'Time Ceremony' zou de integriteit van het tijd-ruimte continuüm waarborgen, dat door de omschakeling van zomer- naar wintertijd in gevaar wordt gebracht. Dit dionysische ritueel is in 1971 bedacht, naar aanleiding van de afschaffing van de 'British Standard Time', waarmee van 1968 tot 1971 geëxperimenteerd was – de jaren dat Peter Raedts in Utrecht de middeleeuwse geschiedenis verkende, ruim voor hij naar Oxford kwam. Tot voor kort liep één van de bedenkers van de 'Time Ceremony' nog met regelmaat mee. Het is duidelijk dat het hier om een zeer recente traditie gaat. Desalniettemin zijn er veel Oxfordse studenten (ook in Merton) die menen dat de Time Ceremony al eeuwen teruggaat, al dan niet in de vorm van een eerder ritueel.

Deze historische amnesie hoeft niemand te verbazen. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is er veel aandacht van historici geweest voor vergelijkbare 'verzonnen' rituelen, samengebracht onder de door Eric Hobsbawm en Terence Ranger bedachte term 'the invention of tradition'. Tot op zekere hoogte kan recente aandacht voor 'herinneringsplaatsen', die teruggaat op het werk van Pierre Nora, in het verlengde

- 1 Het is een groot plezier om bij te dragen aan een bundel voor Peter Raedts, en het lijkt me volledig gepast dat daarin ook de Romeinse Oudheid vertegenwoordigd is. Peter heeft door de jaren heen regelmatig uitgesproken dat de Middeleeuwen zonder het antieke Rome niet te begrijpen zijn, en hij heeft mede aan de basis gestaan van het masterprogramma *Roma Aeterna* dat de samenhang tussen de twee perioden als uitgangspunt heeft. Ik betwijfel zeer of deze bijdrage zijn begrip van de Middeleeuwen nog zal verbeteren, maar hoop desalniettemin dat het essay hem zal bevallen. Mijn dank aan Nathalie de Haan en Danielle Slootjes voor suggesties naar aanleiding van een eerdere versie van dit essay. De in de voetnoten genoemde antieke teksten volgen de standaardeditie en houden ook de daarin gebruikte verwijfsnummering aan.

hiervan gezien worden. Dat geldt ook voor de nadruk op 'inventie' in Peter Raedts' meesterlijke *De ontdekking van de Middeleeuwen*, waarin hij expliciet naar Hobsbawm en Ranger verwijst.² Steeds opnieuw blijkt weer hoezeer beelden van momenten in het verleden bepaald zijn door de context waarin geschiedenis geschreven wordt. Dat is een weinig originele observatie, die door geen enkele moderne historicus ter discussie gesteld zal worden. Een logisch gevolg daarvan is dat ook de moderne aandacht voor herinneringscultuur en de daaraan voorafgaande herkenning van verzonnen tradities een reflectie van de eigen tijd is, en ons beeld van de historische objecten beïnvloedt. De vragen die we stellen bepalen de antwoorden die we krijgen. Ook dat is niet nieuws. Toch wordt er maar zelden gekeken op welke wijze dergelijke historische 'oogkleppen' het historische verhaal vertekenen.

Dit essay doet een poging te laten zien hoe huidige beelden van de eerste Romeinse keizer Augustus gevormd zijn door een analyse van zijn acties in het licht van 'invented traditions', en hoe de beperkingen die tradities Augustus oplegden (de 'constraints of traditions') daardoor onderbelicht zijn gebleven. Daarbij moet vanaf het begin duidelijk gemaakt worden dat dit essay een cursorisch karakter heeft. Weinig historische figuren, zeker uit de pre-moderne tijd, hebben meer aandacht gekregen dan Augustus, en het aantal publicaties waarin de eerste *princeps* centraal staat is enorm. Dat aantal zal ongetwijfeld nog verder stijgen in 2014, tweeduizend jaar na de dood van de man die het *principaat* (de naam waaronder de politieke structuur van de vroege Romeinse keizertijd bekend staat) gevestigd heeft. Deze belangstelling heeft een lange voorgeschiedenis. Tot diep in de Romeinse keizertijd kreeg Augustus veel (literaire) aandacht, en ook nadat Constantinopel de dominante stad van het rijk werd, wensten vierde-eeuwse senatoren nieuwe keizers dat zij *felicior Augusto, melior Traiano* (gelukkiger dan Augustus en beter dan Trajanus) zouden zijn. Als eerste Romeinse keizer bleef Augustus

2 Eric Hobsbawm en Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983); Pierre Nora, 'Mémoire collective', in: Jaques Le Goff et al. (red.), *La nouvelle histoire* (Parijs 1978), 398-401, en vooral Pierre Nora (red.), *Les lieux de mémoire*, 7 dln. (Parijs 1984-1992); Peter Raedts, *De ontdekking van de Middeleeuwen. Geschiedenis van een illusie* (Amsterdam 2011). De beste recente discussie over de thematiek is te vinden in Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historisch geheugen van de samenleving* (Nijmegen 2011).

ook relevant in de Middeleeuwen, met name voor heersers die zich (in een *translatio imperii*) als opvolgers van de Romeinen presenteerden. Karel de Grote, die zich als op munten als KAROLVS IMP(ERATOR) AVG(VSTUS) liet afbeelden is daarvan het bekendste voorbeeld, maar hij was zeker geen uitzondering (afbeelding 1).³

Afbeelding 1: voorzijde van een zilveren denarius van Karel de Grote (1,60 g.) uit het muntatelier van Mainz, c. 812-814, nu in het Cabinet des Médailles, Parijs.

Augustus (voor 28/27 bekend als ‘Caesar’; de naam Octavianus werd in de Oudheid niet gebruikt) was de grondlegger van een politiek systeem dat eeuwenlang succesvol zou blijken, en het is niet verrassend dat vooral zijn politieke kwaliteiten veel geroemd zijn. En juist op dat gebied wordt vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw veel geschreven over de manier waarop Augustus rituelen en tradities gemanipuleerd en uitgevonden zou hebben. De voorbeelden kunnen grofweg in drie categorieën worden onderverdeeld. Ten eerste wordt verwezen naar de manieren waarop Augustus bestaande tradities inzette om zijn positie af te bakenen – het beroemde ‘stapelen’ van bestaande magistraturen om alleenheerschappij achter een ‘republikeinse façade’ te verbergen. Ten tweede wordt het geconstrueerde ‘herstel’ van vermeende aloude

3 Eutropius, *Breviarium*, 8.5; Emmanuel Lyasse, *Le principat et son fondateur. L'utilisation de la référence à Auguste de Tibère à Trajan* (Brussel 2008). Voor een overzicht van de historiografische ontwikkelingen in publicaties over Augustus, zie: Frédéric Hurlet en Alberto Dalla Rossa, ‘Un quindicennio di ricerche su Augusto. Un bilancio storiografico’, *Studi Classici e orientali* 55 (2009), 169-231. Over de *translatio imperii* zie nog steeds: Werner Goetz, *Translatio imperii: Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und den politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit* (Tübingen 1958).

(religieuze) tradities besproken – zoals de taak van zogenoemde *fetiales* om ter wille van een ‘correcte’ oorlogsverklaring een speer naar vijandelijk land te gooien. Ten derde noemen moderne auteurs de manieren waarop de keizer zich, met name middels zijn bouwpolitiek, positief met traditionele godheden wist te verbinden.⁴ Augustus wordt zo neergezet als een kundig manipulator, die op cynische wijze (religieuze) tradities inzette om zijn eigen positie te versterken.

Daar valt wel wat op af te dingen. Opnieuw is volledigheid onmogelijk, maar op alle drie de terreinen lijkt de speelruimte die Augustus had veel beperkter geweest te zijn dan vaak is aangenomen. Natuurlijk is duidelijk dat de positie van Augustus opgebouwd was door functies uit de Republikeinse tijd te combineren. Dit is ook helder verwoord in de postuum publiek gemaakte *Res gestae divi Augusti* (‘De daden van de Goddelijke Augustus’); een lijst van verrichtingen die na de dood van de keizer in twee bronzen platen voor zijn mausoleum geplaatst werd, en waarvan afschriften door het hele rijk verspreid werden:

In mijn zesde en zevende consulschap [28-27 v.Chr.] heb ik het bestuur over de staat weer overgedragen, vanuit mijn macht in handen van de senaat en het volk van Rome. Als dank voor deze weldaad heb ik bij senaatsbesluit de titel ‘Augustus’ gekregen ... Na dit tijdstip stond ik in invloed [*auctoritas*] ver boven ieder ander, maar ik heb niet meer macht [*potestas*] gehad dan de mensen die in de verschillende ambten mijn collega waren (RGDA 34, vertaling Leo Nelissen)

Maar deze combinatie van traditionele magistraatsfuncties kwam niet zomaar tot stand. Augustus creëerde geen als traditioneel gepresenteerde positie *ex nihilo*, maar was vele jaren bezig om binnen de bestaande

4 Zeer selectieve verwijzingen: Walter Eder, ‘Augustus and the power of tradition’, in: Karl Galinsky (red.), *The Cambridge Companion to the Age of Augustus* (Cambridge 2005), 13-32, op 17 ‘...he viewed these traditions not as an obstacle but as an opportunity’; Thomas Wiedemann, ‘The fetiales: a reconsideration’, *Classical Quarterly* 36 (1986), 478-490, op 482: ‘...of course, once that had been done, it became an age-old tradition forthwith’; Paul Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder* (München 1987), 59-61. Vergelijk Andrew Wallace-Hadrill, *Rome’s Cultural Revolution* (Cambridge 2008), 213-258 waarin gesteld wordt dat onder de heerschappij van Augustus door (misleidende) verwijzingen naar voorouderlijke gebruiken en tradities een culturele revolutie bewerkstelligd werd.

Romeinse politieke tradities een plaats te vinden voor zijn nieuwe positie. Dat deed hij niet alleen, maar in wisselwerking met senatoren, de legers en het volk van Rome, elk met verschillende verwachtingen over de rol die Augustus moest spelen. Het was een moeizaam proces. Met regelmaat werd de (nog geen) keizer belemmerd door de kracht van tradities. In 23 voor Christus stopte Augustus ermee zich jaarlijks tot consul te laten (her)kiezen omdat dit de verwachtingen van senatoren óók de hoogste positie in de Romeinse politiek in te nemen teveel frustreerde. Zij wilden ook in het nieuwe politieke systeem de traditionele toppositie kunnen bekleden. Het gevolg was dat Augustus een stap terug moest doen en van 23 tot 19 voor Christus een minder sterke positie had dan in de jaren daarvoor. Daarnaast moest Augustus vanaf vroeg in zijn regering verschillende beoogde opvolgers onder de aandacht brengen, omdat Romeins recht politieke erfopvolging verbood. De ‘Republikeinse façade’ die in de jaren 28/27 tot 19 ontstond zou uiteindelijk effectief blijken te zijn, maar kwam met grote moeite tot stand en zou gedurende het hele principaat voor potentieel problematische opvolging zorgen. Om dit te omschrijven als de ‘mogelijkheden’ die tradities boden, lijkt te weinig rekening te houden met de moeizame ontstaansgeschiedenis van het principaat.⁵

Het herstel van traditionele religieuze rituelen is evenmin simpelweg als cynische manipulatie te omschrijven, waarbij Augustus probleemloos tradities kon ‘uitvinden’. Het is mogelijk – maar lang niet zeker – dat de speer die *fetiales* naar vijanden moesten werpen om op correcte wijze de oorlog te verklaren een ‘invented tradition’ was waarmee de vijandelikheden tegen Cleopatra (een buitenlandse vorstin, waarmee de burgeroorlog die een formele strijd met Marcus Antonius zou hebben betekend vermeden werd) nog sterker gepresenteerd konden worden als traditioneel Romeins tegen verwerpelijk oostelijk. Maar de *fetiales* priesters zijn al ver voor de Augusteïsche tijd geattesteerd, en hadden altijd een rol gehad in oorlogsverklaringen. Het eerherstel

5 Een helder overzicht van de politieke regelingen tussen 28 en 19 voor Christus is nu te vinden in Barbara Levick, *Augustus. Image and Substance* (Harlow 2010), 63-114. De problemen die de combinaties van functies in het Augusteïsche principaat opleverden voor latere stabiliteit zijn uiteengezet in John Drinkwater, ‘The principate – lifebelt, or millstone around the neck of the empire?’, in: Olivier Hekster, Gerda de Kleijn en Daniëlle Slootjes (red.), *Crises and the Roman Empire* (Leiden-Boston 2007), 67-74.

voor deze groep gemarginaliseerde priesters ging gelijk op met restauratie van de tempel voor Jupiter Feretrius (waarschijnlijk te verbinden met de formulering *foedus ferire*; het overeenkomen van verdragen). In dezelfde jaren tussen 44 en 28 voor Christus zorgde de toen nog als Caesar bekendstaande aanstaande keizer voor statusverhoging voor andere groepen priesters, zoals de Arvaalse Broeders, waarvan de anciënniteit niet in twijfel wordt getrokken, maar die na een halve eeuw burgeroorlog – waarin de normale sociale verhoudingen danig verstoord waren – aan prestige verloren hadden.⁶

Het is duidelijk dat de latere Augustus in deze tijd systematische aandacht gaf aan traditionele rituelen. Dat is geen vreemde reactie voor een (volgens zijn biograaf) bijgelovige Romein na een ontwrichtende burgeroorlog. Goden waren via de *pax deorum* verantwoordelijk voor Rome's stabiliteit. Een gebrek aan stabiliteit betekende dus dat de verhouding tot de goden problematisch was geweest. Wat was een betere manier om die verhouding te verbeteren dan terug te gaan naar rituelen uit de tijd dat er in Rome nog vrede heerste? Zeker bij een oorlogsverklaring die een nieuwe burgeroorlog zou kunnen veroorzaken was voorzichtigheid geboden. Dit sluit verzonnen tradities niet uit, maar maant tot voorzichtigheid in het te makkelijk aannemen dat Augustus tradities manipuleerde. Het bronnenmateriaal voor de vroege republiek is zo problematisch dat de afwezigheid van bewijs voor bepaalde rituelen (zoals het werpen van speren in vijandelijk land) geen bewijs is voor afwezigheid van dergelijke rituelen in de pre-Augusteïsche periode.⁷

6 Cassius Dio, 50.4.5; Livius, 4.20; Cornelius Nepos 20.1.2-3; Varro, *Over de Latijnse Taal*, 5.85; Filippo Coarelli, 'Iuppiter Feretrius, Aedes', in: Margareta Steinby (red.), *Lexicon Topographicum Urbis Romae* 3 (Rome 1996), 135-136; John Scheid, 'Augustus and Roman religion: continuity, conservatism, and innovation', in: Galinsky (red.), *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, 175-193, met name 180-181. Zie ook het verdere werk van John Scheid, met name zijn *Romulus et ses frères. Le collège des frères arvaies, modèle du culte public dans la Rome des empereurs* (Rome 1990).

7 Suetonius, *Leven van Augustus*, 90-92. Recente literatuur betoogt dat ook het 'speerwerpen' onderdeel was van oudere rituelen, en dat deze rituelen in de Augusteïsche tijd, maar niet door de keizer, geherinterpreteerd werden. In deze visie maakt Augustus gebruik van 'aangepaste' tradities, en is het maar de vraag of hij het ritueel zelf als 'invented tradition' herkend zou hebben: John Rich, 'The *fetiales* and Roman international relations', in: James H. Richardson en Federico Santangelo (red.), *Priests and State in the Roman World* (Stuttgart 2011), 187-242, met name 204-209.

Ten derde, de associatie met specifieke godheden. Ook hier wordt de context waarin Augustus bepaalde godheden naar voren bracht te vaak vergeten. Het bekendste voorbeeld is waarschijnlijk de grote tempel voor Apollo die in de directe nabijheid van het huis van de *princeps* en op zijn privégebied op de Palatijn werd gebouwd. Deze Apollo Palatinus tempel zou hét symbool worden van de belangrijke overwinning die Caesar/Augustus in 31 voor Christus bij Actium op Cleopatra en Antonius behaalde, in de nabijheid van een lokale tempel van Apollo. Er is veel geschreven over het visuele programma van de tempel en de pracht waarmee de Actium-overwinning in een mythologische context geplaatst kon worden, maar hoewel het bouwwerk in 28 gewijd werd, was het al in 36 aangekondigd. Dat de zeeslag bij Actium zou plaatsvinden in de buurt van een heiligdom voor Apollo, waardoor de triomfator de al aangekondigde tempel voor Apollo op de Palatijn als overwinningmonument kon inzetten, was simpelweg geluk; het beroemde geluk van Augustus dat senatoren latere keizers nog generaties lang zouden toewensen.

Vaak wordt ook de configuratie vergeten waarbinnen de tempel überhaupt gebouwd kon worden. In 36 kon de jonge Caesar niet zomaar besluiten naast zijn woonhuis een tempel neer te zetten. Dat zou tegen een veelheid aan voorschriften en tradities zijn ingegaan. Wel had hij net een belangrijke overwinning behaald bij Naulochus (in Sicilië), en veel auteurs gaan ervan uit dat de tempel op de Palatijn als overwinningmonument voor deze slag werd opgericht, en zo later makkelijk tot monument voor Actium kon worden 'omgebouwd'. De slag bij Naulochus vond plaats in de buurt van een heiligdom van Diana, niet van Apollo, en de stichting van de tempel zou de vrijheid duidelijk maken waarmee religie gemanipuleerd kon worden.⁸ Maar daarbij worden weer de belemmeringen van tradities uit het oog verloren.

Een overwinningstempel kon niet op de Palatijn worden neergezet, en dit was dan ook geen overwinningmonument. Voor het oprichten

8 Dat standpunt wordt ondermeer ingenomen door Zanker, *Augustus*, 58-59; D. Favro, *The Urban Image of Augustan Rome* (Cambridge 1996), 89; Karl Galinsky, *Augustan Culture: An Interpretive Introduction* (Princeton 1996), 213; Amanda Claridge, *Rome: An Oxford Archaeological Guide* (Oxford 1998), 131. Deze paragraaf gaat terug op Olivier Hekster en John Rich, 'Octavian and the thunderbolt: the temple of Apollo Palatinus and Roman traditions of temple building', *Classical Quarterly* 56 (2006), 149-168, met verwijzingen.

van een tempel voor Apollo waren goede gronden nodig, en die waren er dan ook. Zoals antieke auteurs duidelijk maken beloofde Caesar/Augustus een tempel voor Apollo te bouwen nadat een bliksemschicht zijn grondstuk op de Palatijn getroffen had. Dat was een signaal van de goden, dat door gespecialiseerde priesters, de zogenoemde *haruspices*, geduid moest worden. Zonder blikseminslag zou er geen tempel zijn geweest. Hoewel het goed mogelijk is dat de *haruspices* bij hun duiding van de inslag rekening hielden met de voorkeuren van de nieuwe machthebber, konden ze niet vrijelijk uit goden kiezen die voor donder en bliksem verantwoordelijk waren; traditie bepaalde dat er negen goden waren die bliksem konden sturen, waarvan Apollo er klaarblijkelijk één was.⁹ Opnieuw had Augustus geluk gehad dat zijn wensen en bestaande tradities overeenkwamen.

De aandacht van moderne historici voor ‘invented traditions’ en de manipulatie van historische herinneringsplaatsen heeft duidelijk gemaakt hoezeer aloude tradities onder Augustus een rol speelden. Vaak worden daaruit terechte conclusies getrokken. De manier waarop de keizer zijn woonhuis wist te positioneren op de Palatijn, in de nabijheid van ‘herinneringsplaatsen’ uit de Romeinse geschiedenis zoals de tempel van Magna Mater (belangrijk voor de overwinning in de tweede Punische oorlog), de zogenoemde ‘trappen van Cacus’ (verbonden met de stichting van de Ara Maxima door Hercules) en de hut van Romulus, maakt duidelijk dat Augustus zich met de bouw van zijn huis bewust probeerde historisch te positioneren. Maar dit betekent niet dat de *princeps* vrijelijk kon handelen – noch dat al zijn acties als historische manipulaties gezien zouden moeten worden.¹⁰ De moderne fascinatie voor herinneringscultuur lijkt voor een te eendimensionaal beeld van Augustus te zorgen.

Zelfs de aandacht die Aeneas onder Augustus kreeg, en daarmee de beroemde Trojaanse afstamming van de Julio-Claudiërs – via Iulus/

9 Cassius Dio, 49.15.5; Velleius Paterculus, 2.81.3; Plinius, *Onderzoek van de natuur*, 2.138; Servius, *Commentaar op de Aeneis*, 1.42; Veit Rosenberger, *Gezähmte Götter. Das Prodigienwesen der römischen Republik* (Stuttgart 1998); Marie-Laurence Haack, *Les haruspices dans le monde romain* (Parijs 2003).

10 Manuel Royo, *Domus Imperatoriae. Topographie, formation et imaginaire des palais impériaux du Palatin* (Rome 1999), 77-80, 119-23, 144-71 en Maria Antonietta Tomei, ‘Le case di Augusto sul Palatino’, *Römische Mitteilungen* 107 (2000), 7-36.

Afbeelding 2: Aeneas offert op een centraal marmer reliëf van de Ara Pacis Augustae (hoogte: 1,60 m.; breedte: 2,52 m), Rome 13 v. Chr.
Foto: Steve P. Kershaw.

Ascanius, de zoon van Aeneas en kleinzoon van Venus – kan niet als vrijelijk historische inventie gezien worden. Deze Trojaanse connectie was door Gaius Iulius Caesar al sterk onder de aandacht gebracht. Ook hij kon dat alleen doen omdat de claim al lang daarvoor gestalte had gekregen; al vanaf de vierde eeuw circuleerde de notie dat de Romeinen van de Trojanen afstamden in het mediterrane gebied, en de Julii waren één van meer dan vijftig families die vanaf de tweede eeuw voor Christus beweerden direct van Trojanen af te stammen.¹¹ De sterke belangstelling voor Aeneas onder Augustus was daarenboven niet het resultaat van een keuze die de keizer maakte, maar van een literaire beslissing. De rol die de *Aeneis* gespeeld heeft in de Augusteïsche beeldvorming wordt onderschat. De publicatie van Vergilius' meesterwerk gaat aan centrale

11 Suetonius, *Leven van de goddelijke Iulius*, 6.1; Dionysius van Halicarnassus 1.85.3; Gary D. Farney, *Ethnic Identity and Aristocratic Competition in Republican Rome* (Cambridge 2007), 53-60. Fundamenteel blijven Peter Wiseman, 'Legendary genealogies in Late-Republican Rome', *Greece & Rome* 21 (1974), 153-64 en Erich S. Gruen, *Culture and National Identity in Republican Rome* (Ithaca, NY 1992), 6-51.

pogingen om Augustus als ‘nieuwe Aeneas’ neer te zetten vooraf. Het epos verscheen in 19 voor Christus. Er zijn geen voorbeelden van vergelijkingen tussen Augustus en zijn beroemde voorouder op munten, standbeelden, reliëfs of fresco’s die eerder te dateren zijn. Aeneas is wel prominent aanwezig op de beroemde Ara Pacis uit 13 voor Christus (afbeelding 2) en een beeld van hem als stamvader van de Julische familie stond op een cruciale positie in het Forum van Augustus, dat in 2 voor Christus gewijd werd.

Vooraf het Forum wordt in moderne literatuur beschreven als een monument waarmee Augustus zijn historische positie bepaalde. Een centraal beeld van Augustus als ‘Vader des vaderlands’ stond tussen rijen historische voorouders: aan de ene kant de Julische voorouders, ‘aangevoerd’ door een beeld van Aeneas met zijn vader Anchises op de rug en Ascanius aan de hand, en aan de andere kant de *summi viri* (‘grote mannen’) uit de Romeinse geschiedenis, met Romulus als startpunt (afbeelding 3).

Afbeelding 3: Noordwestelijke 'exedra' van het Forum van Augustus, waar de beelden van Aeneas en zijn afstammelingen stonden opgesteld. Rome 2 v. Chr. Foto: Olivier Hekster.

Augustus verbond zo het hele Romeinse verleden.¹² Natuurlijk was dit een belangrijk monument dat de keizer zo goed mogelijk presenteerde. Maar ook hier had Augustus beperkte vrijheid om de geschiedenis te herschrijven. De rijen voorouders op het Forum en zelfs de voorgeving van het beeld van Aeneas volgen de beschrijvingen door Vergilius, en Gaius Julius Hyginus, een vrijgelatene die voor de keuze van de *summi viri* op het Forum medeverantwoordelijk geweest schijnt te zijn, schreef eerder een commentaar op de *Aeneis*. Vergilius volgde op zijn beurt weer tradities, en was in de keuze voor de manier waarop hij voorouderrijen beschreef sterk beïnvloed door Marcus Terrentius Varro.¹³ De grote populariteit van beelden van Aeneas in de Augusteïsche tijd kan minstens zo goed een reactie op het succes van de *Aeneis* geweest zijn als op een nieuw-gecreëerde keizerlijke ideologie. Moderne pogingen om Aeneas-afbeeldingen door het hele rijk als positieve of negatieve reactie op de keizer te zien, veronderstellen zonder goede argumenten dat steeds op de ‘nieuwe geschiedschrijving’ van de keizer ingegaan wordt.¹⁴

Dit essay heeft vraagtekens gesteld bij vrijheid van Augustus om zich op een aantal belangrijke terreinen tradities toe te eigenen, of die zelfs te verzinnen. Het huidige beeld van Augustus als meesterlijke manipulator lijkt in ieder geval ten dele bepaald te zijn door moderne interesse en historische theorievorming. Dat is door de jaren heen vaker gebeurd. Zoals aan het begin van dit essay al aangegeven, nadert de tweeduizendste sterfdag van Augustus. Zijn tweeduizendste geboortedag viel op 23 september 1937. Het zal niet verrassen dat het in deze periode verleidelijk was de *princeps* te koppelen aan een andere ‘Grote Leider’:

12 Fulvio Canciani, ‘Aeneias’, *Lexicon Iconographicum Mythologicae Classicae* (Zürich 1982) I, 381-396; 388-389; Alexandra Dardenay, *Images des fondateurs. D’Énée à Romulus* (Parijs 2012), 14-19; Joseph Geiger, *The First Hall of Fame. A Study of the Statues in the Forum Augustum* (Leiden-Boston 2008), 95, 129-137; Levick, *Augustus*, 218-219: ‘Augustus, then, commanded the past.’

13 Virgilius, *Aeneis* 1.263-296; 6.756-846; Johannes Tolckehn, ‘Iulius (Hyginus)’, *REAL X.1* (1918), 628-651; Nicholas Horsfall, ‘Virgil, Varro’s *images* and the Forum of Augustus’, *Ancient Society* (Maquarie) 10 (1980), 20-23.

14 Zanker, *Augustus*, 212-213; Dardenay, *Images des fondateurs*, 21-32; Michael Squire, *The Iliad in a Nutshell: Visualizing Epic on the Tabulae Iliacae* (Oxford-New York 2011), 58-60.

Augustus verdient es, daß seine Person, sein Leben und seine segensreiche Tätigkeit für die *respublica restituenda*, die Wiederherstellung des römischen Reiches, gerade in heutiger Zeit nach dem furchtbaren Weltkriege der Öffentlichkeit vor Augen geführt werden, wo die Völker immer noch nicht den Frieden wiederfinden können. Des Augustus Bestrebungen galten dem Ziele, Rom nach den blutigen Bürgerkriegen den Frieden zu zichern, sowie das zerrüttete römische Reich wieder aufzubauen ... Auch Deutschland – nicht durch einen blutigen Bürgerkrieg, sondern durch die Faust neidischer Gegner in einem ungerechten, aufgezwungenen Kriege niedergerungen ... – sehnt sich nach dem vierjährigen Weltkriege nach Frieden und Wohlstand. Und da hat das deutsche Volk in seinem Führer, dem Reichskanzler Adolf Hitler, den Mann gefunden, der mit seinen idealen Gesinnung und zielbewussten Tatkraft es sich zur Lebensaufgabe gestellt hat, Deutschlands Wohlstand ... zu fördern ... Wir können also mit Recht sagen, daß die heutige Zeit mutatis mutandis manchen Anklang an die augusteische Zeit findet.¹⁵

Romeinse geschiedenis werd in 1937 expliciet aan de eigen tijd gekoppeld, met sterk gemanipuleerde interpretaties van het verleden (en het heden). Zo extreem zullen de vele publicaties die in 2014 ongetwijfeld gaan verschijnen het niet maken. Dat laat onverlet dat ook daarin (onuitgesproken) vooronderstellingen het beeld van Augustus zullen bepalen. Net als de Middeleeuwen is de Romeinse Oudheid een illusie die telkens weer ontdekt kan worden.

15 Franz Anton Rehrmann, *Kaiser Augustus. Neuschöpfer Roms, Retter des römischen Reiches und der abendländischen Kultur, Ideal eines genialen und sozialen Friedensfürsten* (Hildesheim 1937), v.